

# อาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต : ปราชญ์ผู้สืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย

ธนาภณ จูฑิตาภากิตติรัตน์ \*

## ๑. อาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐในประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทย

อาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต เป็นอาจารย์ที่ไม่เพียงแต่ผู้ที่ผ่านการศึกษามากจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะรู้จักเป็นอย่างดีในฐานะเป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค แห่งสำนักเรียนวัดสระเกศ เป็นเจ้าคุณที่อายุน้อยที่สุด เป็นพุทธศาสนบดินทร์รุ่นแรก เป็นราชบัณฑิตที่ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งถึงเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน และเป็นนักปราชญ์ที่รัตตัญญูในหลาย ๆ ด้านเท่านั้น หากแต่ผู้ที่อยู่ในแวดวงวิชาการทั่วไปย่อมจะคุ้นเคยกับชื่อของอาจารย์และประจักษ์ในความเป็นปราชญ์ของอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในด้านศาสนาและปรัชญา ประวัติศาสตร์ ไทยศึกษา วัฒนธรรม และภาษาไทย หรือแม้กระทั่งในด้านการเมืองที่อาจารย์เองก็เคยดำรงตำแหน่งสมาชิกแห่งวุฒิสภา

นับถึงปีนี้ก็ถือได้ว่า ท่านได้ผ่านประสบการณ์ในวิถีแห่งปราชญ์มาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานยิ่ง ในช่วงวิถีแห่งปราชญ์ที่ยาวนานเช่นนี้ ท่านได้ดำรงตำแหน่งทางบริหารและวิชาการที่สำคัญ ๆ มากหลาย เช่น เมื่อครั้งดำรงสมณเพศมีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ “พระภิกขุวิธาน” เป็นเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับทุนการศึกษาจากมูลนิธิเอเชียไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยเยล (Yale University) ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตในประเภทปรัชญา สาขาวิชาตรรกศาสตร์ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ได้รับเลือกเป็นเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ได้รับตำแหน่งวุฒิสมาชิก และได้รับเกียรติคุณจากสถาบันต่าง ๆ เป็นต้น แม้วันนี้อาจารย์จะได้ลาออกจากตำแหน่งบางตำแหน่งแล้วก็ตาม แต่ท่านยังคงความเป็นปราชญ์และยิ่งทวีความเป็นรัตตัญญูในกิจการต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น และที่สำคัญยิ่งคือท่านได้ใช้ชีวิตท่านเป็นเครื่องมือในการพิสูจน์วิถีแห่งการเป็นนักปราชญ์ที่น่าสนใจยิ่ง

\* พธ.บ., ศษ.บ., อ.ม. (มหิดล) อาจารย์ประจำศูนย์วิชาการศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยศรีปทุม

บทความนี้ เป็นความพยายามของศิษย์คนหนึ่งของอาจารย์ที่เคยได้รับการถ่ายทอดความรู้และได้เรียนรู้จากอาจารย์ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท และเฝ้าติดตามผลงานของอาจารย์มาโดยตลอด บทความนี้จึงต้องการมองวัฒนธรรมไทยและกระแสความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไทยผ่านแนวคิดและผลงานของอาจารย์ ทั้งนี้เพราะในความเป็นอาจารย์ที่มีภูมิหลังทางด้านศาสนาและปรัชญานั้น ย่อมจะมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ บทบาทของอาจารย์ที่มีต่อการสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทยนั้น นับว่าเป็นคุณูปการที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งที่อาจารย์ได้เน้นและดำเนินการมาโดยตลอด แม้หลาย ๆ คนจะมองความโดดเด่นของอาจารย์ไปที่ความเป็นปราชญ์ในด้านศาสนาและปรัชญา และภาษาไทยผ่านภูมิหลังการศึกษาและผ่านผลงานของอาจารย์ก็ตาม<sup>๑</sup> แต่สิ่งเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของงานสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมนั่นเอง

เป็นที่ทราบกันดีว่า อาจารย์จันทน์ ทองประเสริฐ เป็นผู้ที่ผ่านมาภูมิหลังทางด้านศาสนาและปรัชญามาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิหลังทางการศึกษาที่ท่านจบปริญญาตรี ๙ ประโยค และจบการศึกษาชั้นปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นรุ่นที่ ๑ และหลังจากนั้นได้รับทุนจากมูลนิธิเอเชียไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเยล (Yale University) ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยท่านเลือกศึกษาในสาขาปรัชญาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Philosophy and South East Asia Studies) เมื่อจบการศึกษามาแล้วท่านก็ได้ทำงานที่เกี่ยวกับวิชาการที่ท่านได้ศึกษามาตลอด งานที่สำคัญยิ่งก็คือ งานบรรยายวิชาการทางด้านปรัชญาและศาสนาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และได้เขียนหนังสือและตำราทางศาสนาและปรัชญาที่มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก จึงอาจกล่าวได้ว่า ท่านเป็นนักวิชาการไทยรุ่นแรก ๆ ที่ศึกษาปรัชญาตะวันตกและบูรณาการเข้ากับสังคมไทย จนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในแวดวงวิชาการด้านนี้ และเป็นนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาในจำนวนไม่กี่คนในประเทศไทยที่ได้รับการเชิญไปบรรยายวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญาในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง<sup>๒</sup> เมื่อสังคมไทยได้พัฒนาเข้าสู่ความทันสมัย (modernity) ในช่วงทศวรรษ ๒๕๐๐ ถึงทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นยุคที่คุณค่าและวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมได้

---

<sup>๑</sup> ผลงานทางด้านปรัชญาและศาสนาของอาจารย์ที่สำคัญมีจำนวนมากกว่า ๒๐ เล่ม เฉพาะตำราเกี่ยวกับภาษาไทยที่สำคัญมี ๒ ชุดใหญ่ คือ ภาษาของเรา จำนวน ๑๐ เล่ม ภาษาไทยไชยาน จำนวน ๘ เล่ม ไม่นับบทความและผลงาน รวมทั้งงานชำระพจนานุกรม สารานุกรม และงานบัญญัติศัพท์ภาษาไทยที่เป็นงานในหน้าที่โดยตรงของอาจารย์

<sup>๒</sup> Somporn Promta. "Buddhist Studies in Thailand". In. **The State of Buddhist Studies in the World 1972-1977**. (Bangkok : Center for Buddhist Studies, Chulalongkorn University, 2000) p.6.

ถูกกระทบกระทั่งจากการไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตก ท่านก็ได้มีผลงานเขียนที่แสดงถึงคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมออกมา คือ “หนังสือพระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง” อันเป็นหนังสือที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมและการเมือง<sup>๓</sup> ก่อนหน้านี้นักเขียนก็ได้มีผลงานเขียนและแปลที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมเอเชียและสังคมไทย คือ “ใครจะกุมชะตาเอเชีย : พระพุทธศาสนาหรือลัทธิคอมมิวนิสต์”<sup>๔</sup> นอกจากนี้ก็มีผลงานบรรยายและงานเขียนอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและปรัชญาทั้งตะวันตกและตะวันออก ผลงานเหล่านี้เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของอาจารย์ในการเปิดพรมแดนวัฒนธรรมไทยต้อนรับวัฒนธรรมของโลกที่มาจากทั้งตะวันตกและตะวันออก อันมีคุณค่าที่สำคัญอยู่ที่วิถีคิดทางด้านปรัชญาและศาสนาเป็นสำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ท่านเป็นผู้เปิดพรมแดนวัฒนธรรมไทยสู่พรมแดนศาสนาและปรัชญา ในทศวรรษของอาจารย์จึงให้ความสำคัญกับการประยุกต์ศาสนาและปรัชญามาใช้เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมไทยเป็นอย่างมาก

## ๒. วิชาการวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นศัพท์บัญญัติที่พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ ประพันธ์บัญญัติขึ้นใช้แทนคำว่า “culture” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ว่า

“สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ, วิถีชีวิตของหมู่คณะ, ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช ๒๔๘๕ หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน, ทางวิทยาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน”<sup>๕</sup>

จากความหมายนี้ จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมเป็นคำที่มีความหมายและความสำคัญกว้างขวางมาก อันรวมถึงศาสนา ปรัชญา ศีลธรรมจรรยา การเมือง การเศรษฐกิจ และการดำเนิน

---

<sup>๓</sup> Niels Mulder. *Inside Thai Society : An Interpretation of Everyday Life*. (4 th., Bangkok : Editions Duangkamol, 1994) pp. 103 – 104.

<sup>๔</sup> จำนงค์ ทองประเสริฐ. *ใครจะกุมชะตาเอเชีย : พระพุทธศาสนาหรือลัทธิคอมมิวนิสต์*. แปลจาก. *Buddhism or Communism : Which Holds the Future of Asia* by Ernest Benz. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๒).

<sup>๕</sup> ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕*. พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐) หน้า ๙๔๖.

งานอย่างอื่นของมนุษย์ทุกอย่าง โดยนัยนี้ วัฒนธรรมจึงเป็น “ผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และ ภูมิธรรมภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบกันมาของสังคมนั้นๆ”<sup>๖</sup> การที่สังคมใดสังคมหนึ่งจะคงความเป็นสังคม อยู่ได้ จะต้องเป็นสังคมที่สั่งสมและสร้างสรรค์วัฒนธรรมในสังคมของตนเองให้มีความเข้มแข็ง วัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องที่จะต้องช่วยกันรักษาและสืบทอดไว้ และช่วยกันสร้างสรรค์และพัฒนาให้ ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

### ๓. วัฒนธรรมของเรา : วัฒนธรรมไทยไชนาน

อาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ จึงเห็นว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างสรรค์สังคมให้ เจริญยิ่งขึ้น จึงเป็นมรดกแห่งสังคมที่จะต้องรับและรักษาไว้ให้เจริญอกงาม<sup>๗</sup> โดยท่านเห็นว่า การจะ เกิดมีและสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาได้นั้น จะต้องรู้จักเลือกเฟ้นเอาสิ่งที่ดี ๆ ของผู้อื่นมาประยุกต์ให้ เหมาะสมและเข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อมของสังคมเรา เช่นเดียวกับกระเพาะอาหารที่รับเอาอาหารเข้า ไปแล้ว ก็จะทำหน้าที่ย่อยเอาส่วนที่ร่างกายต้องการ ส่งไปบำรุงเลี้ยงร่างกายในส่วนต่าง ๆ ส่วนใดที่ ร่างกายไม่ต้องการ ก็ขับถ่ายออกมา<sup>๘</sup> ลักษณะของวัฒนธรรมไทยที่เป็นมาจึงมีความเจริญก้าวหน้า เพราะเป็นวัฒนธรรมที่รู้จักเลือกรับและปรับวัฒนธรรมกระแสอื่นเข้ามาใช้ในสังคมไทย ดังท่านมักจะ อ้างข้อเขียนของพระยาอนูมานราชชนเสมอว่า

“ วัฒนธรรมไทยหรือประเพณีไทย ซึ่งทำให้คนไทยส่วนรวมเป็น เจ้าของและได้ชื่อว่ามีเอกลักษณ์ (identity) ให้ประจักษ์เห็นว่าเป็นคนไทย และมีความ กลมเกลียวรวมกันได้เป็นปึกแผ่น ... วัฒนธรรมหรือประเพณีไทยนี้ ย่อมมีบ่อเกิดโดย อุปมาดั่งน้ำในแม่น้ำจากหลายกระแสนมารวมเป็นสายน้ำเดียวกัน คือ รู้จักนำเอา วัฒนธรรมหรือประเพณีของชนชาติต่าง ๆ มาปรับปรุงใหม่ ให้เป็นของไทยโดยทำให้ เข้ากันได้ดีกับจิตใจของไทย แล้วเอามาประกอบประสานกันกับของเดิมของไทย ให้ เกิดเป็นสิ่งอันหนึ่งอันเดียวกัน การเอามาประกอบรวมกันอย่างนี้ เรียกเป็นคำเฉพาะ ทางวิชาการว่า “การทำให้เกิดบูรณาการรวมหน่วย” (integration) ขึ้น เกิดเป็นแบบวิถี ชีวิตของชาวไทยในส่วนรวมให้เห็นเด่น ก็แล้ววัฒนธรรมไทยนั้นแต่เดิมมา มีวัฒนธรรม จีนและอินเดียมาผสมปนเปเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยเป็นส่วนใหญ่ เข้าลักษณะในทำนอง

<sup>๖</sup> พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้. พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๗) หน้า ๘๖.

<sup>๗</sup> จำนงค์ ทองประเสริฐ. พัฒนาการทางวัฒนธรรมไทย. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙) หน้า ๗.

<sup>๘</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

เดียวกับวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งได้รับเอาวัฒนธรรมกรีก ละติน และวัฒนธรรมฮิบรู ส่วนใหญ่เข้าไปเป็นของตนฉะนั้น... พื้นฐานจิตใจของชาวไทย รวมทั้งชนชาติอื่นในดินแดนภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ด้วย มีอย่างไร ก็อาจศึกษาได้ในทำนองเดียวกันจากจีนและอินเดีย...”<sup>๙</sup>

การที่วัฒนธรรมไทยมีลักษณะเฉพาะตนจนเด่นชัดนั้น ก็เพราะการที่สังคมและวัฒนธรรมไทยรู้จักที่จะเลือกรับและปรับใช้ให้เหมาะสมกับพื้นเพเดิมของตนเอง การที่จะเข้าใจในกระแสวัฒนธรรมของชาติอื่นที่มารวมกันเข้าเป็นวัฒนธรรมไทยนั้น อาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ได้สืบสาวไปถึงต้นธารแห่งกระแสความคิดนั้น ๆ โดยจะเห็นได้จากการทำงานที่ท่านได้แปลผลงานเขียนที่มีชื่อ อันนับได้ว่าเป็นผลงานอีกชิ้นหนึ่งของอาจารย์ที่สำคัญยิ่ง ก็คือผลงานในชุดบ่อเกิดวัฒนธรรมจีน อินเดีย และญี่ปุ่น รวมทั้งงานแปลเรื่องเช่นกับวัฒนธรรมญี่ปุ่นด้วย พร้อมกันนี้ ก็ได้เขียน แปล บรรยายในชุดปรัชญาตะวันตก ศาสนาและปรัชญาประยุกต์ชุดตะวันตกและชุดอินเดียอีกหลายสิบเล่ม<sup>๑๐</sup> บทบาทของอาจารย์ดังกล่าวนี้ จึงเป็นบทบาทในการสืบสาวถึงกระแสวัฒนธรรมสายต่าง ๆ ที่จะเป็นกระแสที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ดังนั้น ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมไทยคงจะมีส่วนประกอบที่ประกอบไปด้วยวัฒนธรรมจากหลายสายไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสังคม ภาษา ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม อาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นพิเศษ ทั้งนี้แม้อาจารย์จะเห็นว่า สังคมและวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมจะเป็นสังคมที่มีลัทธิความเชื่อและศาสนาปนเปหลายความเชื่อ จนบางครั้งไม่อาจจะแยกแยะได้ว่า อันไหนเป็นความเชื่อแบบพราหมณ์ แบบพุทธ หรือแบบผีสงเวทดาภิก็ตาม แต่อาจารย์ก็ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ เพราะเป็นกระแสที่มีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างมาก โดยผ่านบทบาทของพระมหากษัตริย์และชนชั้นนำในสังคมไทย จนเกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมไทยขึ้น ซึ่งเมื่อกล่าวไปแล้วก็คือประเพณีและวัฒนธรรมแบบพุทธนั่นเอง

#### ๔. ใครจะกุมชะตาสังคมไทย : วัฒนธรรมตะวันตกหรือวัฒนธรรมตะวันออก

---

<sup>๙</sup> พระยาอนุমানราชธน. “คำนำ” ในจำนงค์ ทองประเสริฐ. บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑ -๓. แปลจาก. Sources of Chinese Tradition edited by Wm. Theodore de Bary. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๗) หน้า ๓ - ๔.

<sup>๑๐</sup> โปรดดู. บรรณานุกรม

อย่างไรก็ตาม สังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นกระแสที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในสังคมไทยเองจะเห็นกระแสความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไทยอยู่ ๒ กระแสคือ คือวัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมตะวันออก โดยพื้นฐานเดิมของสังคมไทยที่เป็นสังคมแบบวัฒนธรรมตะวันออก อันมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวแทนที่สำคัญนั้น ได้รับการทำลายจากวัฒนธรรมตะวันตกมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว แต่ด้วยความเข้มแข็งของวัฒนธรรมไทย ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกไม่สามารถแทรกเข้ามายังสังคมไทยได้มากนัก จนเมื่อสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กระแสวัฒนธรรมตะวันตกได้ไหลบ่าเข้ามายังสังคมไทยและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกินกว่าที่สังคมไทยจะเลือกรับและปรับเข้ามาใช้ให้เหมาะสมกับสังคมได้ทัน จึงก่อให้เกิดปัญหาที่สลับซับซ้อนหลายชั้นยากแก่การที่จะแก้ไข ดังอาจารย์บรรยายไว้ว่า

“ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา... ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูง ๆ ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศเริ่มมองเห็นความสำคัญของศาสนา น้อยลง ได้รับอิทธิพลจากความคิดของฝรั่งทางตะวันตกมากขึ้น เมื่อเรื่องของตนเองก็ไม่ค่อยรู้ เรื่องของเขาก็ไม่เข้าใจ แต่ก็ทำตัวเสมือนเป็นผู้รู้ ในที่สุด การศึกษาของไทยจึงไม่มีทิศทาง ไม่ทราบว่าจะเอาแบบตะวันออกหรือแบบตะวันตก เลยมีลักษณะ “ลูกผีลูกคน” อยู่ หลักปรัชญาหรือหลักการบางอย่างที่เหมาะสมสำหรับตะวันตก ซึ่งมีสภาพภูมิอากาศอย่างหนึ่ง แต่อาจไม่เหมาะสมกับสังคมไทย ซึ่งมีสภาพภูมิอากาศและสภาพทางวัฒนธรรมแตกต่างกัน ทำ

ให้ผู้ที่มีความรู้แบบ “ครึ่ง ๆ กลาง ๆ” นี้ ไม่สามารถนำหลักการของเขามาประยุกต์เข้ากับชีวิตและสังคมของเราได้”<sup>๑๑</sup>

กระบวนการในการสร้างชาติไทยเพื่อก้าวไปสู่ความทันสมัยอย่างประเทศตะวันตก จึงไม่ได้วางพื้นฐานอยู่บนวัฒนธรรมไทยอันมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ในขณะเดียวกัน เป้าหมายในการพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญสมัยใหม่ตามแบบอย่างตะวันตกนั้นก็ไม่ใช่ชัดเจน โดยหันไปรับเอาค่านิยมตะวันตกอย่างเต็มที่ จนทำให้เห็นว่าตะวันตกนั้นดีไปทุกอย่าง สังคมและวัฒนธรรมไทย จึงเป็นสังคมและวัฒนธรรมแห่ง “วัตถุนิยม” ที่มองคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ แต่เพียงภายนอก โดยไม่ได้สนใจคุณค่า

---

<sup>๑๑</sup> จานงค์ ทองประเสริฐ. “การประยุกต์ศาสนาและปรัชญาเพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคมไทย”. **โครงการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องการเรียนการสอนปรัชญาในประเทศไทย**. (วันที่ ๒๒ - ๒๓ สิงหาคม ๒๕๓๙ ณ ห้องประชุมคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี) หน้า ๘.

ภายใน ที่เป็นคุณค่าทางด้านจิตใจ อันเป็นผลมาจากการมองค่านิยมตะวันตกสูงเกินไป และมองสังคม และวัฒนธรรมของตนเองว่าด้อยกว่า การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ในสังคมไทยจึงมีลักษณะ เป็นการหยิบยืมลอกเลียนสูตรสำเร็จ ซึ่งเป็นตัวแบบของพัฒนาการทางสังคมยุโรปมาใช้เป็นแม่แบบใน สังคมไทย <sup>๑๒</sup> พัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมไทยในยุคการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย จึง กลายเป็นยุคแห่งความอับเฉาทางปัญญา <sup>๑๓</sup> อาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ แม้ว่า จะจบการศึกษาจาก มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงที่สุดแห่งหนึ่งของสหรัฐอเมริกา ซึ่งน่าจะมีค่านิยมตามแบบอย่างตะวันตกอย่าง ที่นักวิชาการหลาย ๆ คนได้หันไปเชิดชู ท่านกลับเห็นว่า วัฒนธรรมตะวันออกนั้น ก็เป็นสิ่งที่ไม่ด้อยไป กว่าวัฒนธรรมตะวันตกแต่ประการใด ในทางตรงกันข้าม ท่านกลับมองว่า ภูมิปัญญาของตะวันออก นั้นได้ล้ำหน้ากว่าตะวันตกมาหลายพันปีแล้ว ดังกรณีที่ท่านวิจารณ์ถึงทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วิน (Charles Darwin) ว่า เป็นเพียง “เป็นทฤษฎีเก็บตกมาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งได้เคยพูดเรื่องนี้มาตั้งแต่ ๔๐๐๐ - ๕๐๐๐ ปีเศษมาแล้วนั่นเอง” <sup>๑๔</sup> โดยท่านได้อธิบายถึงการอวดตารของพระนารายณ์ใน ลิลิตนารายณ์ลีปปาง ซึ่งได้วิวัฒนาการมาเป็นขั้น ๆ ว่า

“ โดยรูปศัพท์ คำว่า “นารายณ์” มาจากคำว่า นิร (น้ำ) อายน (ไป) รวมเป็น “นารายณ์” แปลว่า “ผู้ไปในน้ำ แหวกว่ายอยู่ในน้ำ” ซึ่งความจริงก็คือ ตัวสเปอิร์มาโตซัว(Spermatozoa) ตามหลักชีววิทยานั่นเอง นี่แสดงว่ามนุษย์เราได้มี การศึกษาสูงขึ้นมาทีเดียว ทั้งๆ ที่ในสมัยนั้นยังไม่มีกล้องจุลทรรศน์ แต่มนุษย์สมัย นั้นก็รู้เรื่องการผสมพันธุ์ภายใน ซึ่งเป็นการวิวัฒนาการไปอีกขั้นหนึ่ง การศึกษาชีววิทยา ตามแบบตะวันตกในปัจจุบันนี้ เพิ่มก้าวขึ้นสู่ปรัชญาชั้น “พระนารายณ์” ของชาว ตะวันออกเมื่อ ๓๐๐๐ - ๔๐๐๐ ปีเศษเท่านั้นเอง... ตามตำนานพระนารายณ์ก็บอกไว้ ว่า พระนารายณ์นั้นทรงประทับอยู่ที่เกษียรสมุทร คือ ทะเลน้ำนม ลองคิดดูให้ดีแล้ว จะเห็นว่า “พระนารายณ์” ก็คือตัวอสุจิ หรือสเปอิร์มาโตซัว (Spermatozoa) นั่นเอง เพราะน้ำเชื้อที่เป็นที่อยู่ของตัวอสุจิก็มี่ลักษณะเหมือนน้ำนมไม่ผิดกันเลย และก็ตัว อสุจิ (Spermatozoa) นี้เองที่เป็นตัวการสำคัญในการสร้างมนุษย์และสัตว์ขึ้นมาจนเต็ม เมือง นี่แหละคือตัวพระนารายณ์ผู้สร้างโลกละ... (และได้วิวัฒนาการมาเป็นลำดับ)

<sup>๑๒</sup> ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมกับการสร้างสังคมการเมืองประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๓๗) หน้า ๘.

<sup>๑๓</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

<sup>๑๔</sup> พระกวีวรรณ (จำนงค์ ทองประเสริฐ). แผนการกู้สุขภาพของเจ้าชายสิทโธตตะ. พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา, ๒๕๑๖) หน้า ๓๑.

คือ จากปลา (สัตว์น้ำ) มาเป็น เต่า (สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ) แล้วก็มาเป็น หมู (สัตว์บก) นรสิงห์ (ครึ่งสัตว์ ครึ่งคน) คนเตี้ย (มนุษย์วานรกระมัง) ปรศุราม (ยักษ์, คนดุร้าย, ปาเถื่อน) พระราม (มีความคิดดีขึ้น รู้จักบำเพ็ญพรตบ้าง แต่ก็ยังมีกิเลสตัณหาอยู่มากอยู่) พระกฤษณะ (นักปรัชญา) และพระพุทธเจ้า (ผู้ตัดกิเลสได้ มีจิตใจสูงขึ้น) นี่แสดงให้เห็นวิวัฒนาการของสัตว์หรือวิญญูณที่ค่อย ๆ เป็นมาตามลำดับ และต่อไปก็จะถึงสมัยพระศรีอารียอีก...”<sup>๑๕</sup>

นี่ย่อมแสดงให้เห็นว่า อาจารย์นอกจากจะรู้จักซึ่งในวัฒนธรรมตะวันตกออกอย่างลึกซึ้งแล้ว ยังรู้เท่าทันวิทยาการตะวันตกอีกด้วย อันทำให้สามารถที่จะเลือกรับเอาวัฒนธรรมกระแสอื่นมาใช้ได้ ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากบุคคลในสังคมทั่วไปที่หันไปรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกอย่างฉาบฉวยและรับเอามาเฉพาะเปลือกภายนอก ประเด็นในการรับวัฒนธรรมจึงอยู่ที่ว่า โดยธรรมชาตินั้นวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเหมือนกับน้ำในกระแสน้ำที่ไหลเรื่อยไป น้ำเก่าไหลไป น้ำใหม่ก็มาแทนต่อเนื่องกันไปไม่ขาดสาย แต่จะต้องมีการถ่ายเทและเลือกรับเอาแต่ส่วนที่ดี และรู้จักแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น จึงจะถือว่าเป็นวัฒนธรรม <sup>๑๖</sup>

ความเจริญและความเสื่อมแห่งวัฒนธรรม จึงขึ้นอยู่กับผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นว่ามีภูมิธรรมภูมิปัญญาอย่างน้อยแค่ไหนในการที่จะรู้จักอนุรักษ์และปรับปรุงวัฒนธรรมของตนเองให้ดีขึ้น

## ๕. แผนการกู้อิสรภาพวัฒนธรรมไทย

ปัจจุบัน เป็นยุคที่สังคมได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นยุคโลกาภิวัตน์ ที่กระแสวัฒนธรรมโลกได้แพร่กระจายทั่วถึงกันทั้งหมด สังคมไทยเองก็ตกอยู่ภายใต้กระแสดังกล่าว อันทำให้สังคมไทยเองตกอยู่ภายใต้กระแสทุนนิยม กระแสของข้อมูลข่าวสารและกระแสของค่านิยมสากล ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ สังคมไทยจำเป็นต้องปรับตัว และร่วมกันหาทางออกให้เหมาะสม แน่แน่นอนว่าเราไม่สามารถที่จะปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์ดังกล่าวแล้วกลับไปหาสังคมและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของเราได้ สิ่งที่เราจะต้องพิจารณาก็คือ ทำอย่างไรเราจึงจะต้อนรับกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยการรู้เท่าทันและปรับให้เกิดความสมดุลขึ้นบนพื้นฐานสังคมและวัฒนธรรมของไทยเอง ดังที่อาจารย์ได้เสนอไว้ว่า “ ความเจริญในทางวัตถุนิยมเป็นสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยไปเสียหมด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลที่จะเอาวัตถุเหล่านั้นมาใช้ จะมีคุณธรรมอย่างน้อยเพียงใดด้วย ความเจริญทางด้านวัตถุกับความเจริญทางด้านจิตใจจะต้องมี

<sup>๑๕</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙ - ๓๒.

<sup>๑๖</sup> จำนงค์ ทองประเสริฐ, พัฒนาการทางวัฒนธรรม, หน้า ๑๔.



**ความสมดุลกัน** <sup>๑๗</sup> แม้อาจารย์จะไม่ได้อธิบายในที่นี้ว่า จะต้องมีความสมดุลกันอย่างไร แต่พิจารณาจากผลงานและบทบาทของอาจารย์ที่ได้ดำเนินมาเป็นเวลาอันยาวนานนั้น ก็คงจะได้ไม่ยากกว่า การฟื้นฟูและนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอันเป็นพื้นฐานทางด้านจิตใจของบุคคลในสังคมและวัฒนธรรมไทยในทุกรูปแบบมาตลอดประวัติศาสตร์ ให้กลับมามีพลังเพื่อที่จะถ่วงดุลกับความเจริญทางด้านวัตถุ นับเป็นสิ่งจำเป็นในสังคมยุคปัจจุบัน และที่สำคัญก็คือ

“ การที่เราจะได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมไทย แล้วอนุรักษ์และเสริมสร้างวัฒนธรรมชาติให้มีเอกภาพและเสถียรภาพเสียก่อน แม้เราจะรับวัฒนธรรมชาติอื่น ๆ มาบ้างก็ไม่เป็นไร แต่ก็ควรเลือกเอาเฉพาะวัฒนธรรมที่ดี ๆ และที่จะไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อวัฒนธรรมไทยเท่านั้น ถ้าหากเราช่วยกันอนุรักษ์และเสริมสร้างวัฒนธรรมไทยโดยวิธีเช่นนี้และช่วยกันชี้ให้อุชนของชาติได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมไทยที่บรรพบุรุษของเราได้สั่งสมมา และควรที่เราจะช่วยกันเสริมสร้างต่อไปแล้วก็จะทำให้วัฒนธรรมของเราพัฒนา ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่ใช่เสื่อมลงจนกลายเป็น “หายนธรรม” ดังที่เรากำลังประสบอยู่ในทุกวันนี้” <sup>๑๘</sup>

กล่าวได้ว่า อาจารย์จ้านงค์ ทองประเสริฐ มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย นอกจากท่านจะมีภูมิหลังทางด้านวัฒนธรรมไทยที่เข้มแข็งแล้ว ท่านยังเป็นผู้สืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทยผ่านผลงานทางวิชาการทางด้านศาสนาและปรัชญา ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ไทยศึกษาเป็นต้น บทบาทของอาจารย์ในทางด้านวัฒนธรรม จึงเป็นบทบาทที่มีคุณูปการต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่งทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

---

<sup>๑๗</sup> จ้านงค์ ทองประเสริฐ. **หลักการครองตน**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สนุกอ่าน, ๒๕๔๐) หน้า

<sup>๑๘</sup> จ้านงค์ ทองประเสริฐ. **พัฒนาการทางวัฒนธรรม**. หน้า ๒๔.

## บรรณานุกรม

- กวีวรรณญาณ, พระ (จำนงค์ ทองประเสริฐ). **แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา, ๒๕๑๖.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ (ผู้แปล). **พระพุทธศาสนาในลังกา**. แปลจาก. History of Buddhism in Ceylon by Walpola Rahula. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๐.
- . **ใครจะกุมชะตาเอเชีย : พุทธศาสนาหรือลัทธิคอมมิวนิสต์**. แปลจาก. Buddhism or Communism : Which Holds the Future of Asia by Ernest Benz. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๒.
- . **ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมมูลนิธิมหาธาตุวิทยาลัย, ๒๕๑๔.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. **พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา, ๒๕๒๐.
- . **มหาจุฬาฯในอดีต**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- . **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- . **ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- . **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑ -๓**. แปลจาก. Sources of Chinese Tradition edited by Wm. Theodore de Bary. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๗.
- . **ตรรกศาสตร์ : ศิลปะแห่งการนิยามความหมายและการให้เหตุผล**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- . **ภาษาของเรา เล่ม 1 – 10**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ต้นอ่อน แกรมมี จำกัด, ๒๕๓๙.
- . **ปรัชญาประยุกต์ : ชุดอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ต้นอ่อน แกรมมี จำกัด, ๒๕๓๙.
- . **ปรัชญาประยุกต์ : ชุดตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ต้นอ่อน แกรมมี จำกัด, ๒๕๓๙.
- . **ศาสนาปรัชญาประยุกต์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ต้นอ่อน แกรมมี จำกัด, ๒๕๓๙.

- . “การประยุกต์ศาสนาและปรัชญาเพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคมไทย”. **โครงการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องการเรียนการสอนปรัชญาในประเทศไทย**. วันที่ ๒๒ - ๒๓ สิงหาคม ๒๕๓๙ ณ ห้องประชุมคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- . “การศึกษาปรัชญาในประเทศไทย”. **โครงการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่องการเรียนการสอนปรัชญาในประเทศไทย**. วันที่ ๒๒ - ๒๓ สิงหาคม ๒๕๓๙ ณ ห้องประชุมคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- . **พัฒนาการทางวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์เป็นบรรณาการเนื่องในวันคล้ายวันเกิด ๒ พฤษภาคม ๒๕๓๙, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- . **หลักการครองตน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สนุก่อาน, ๒๕๔๐.
- . **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔**. แปลจาก Sources of Indian Tradition edited by Wm.Theodore de Bary. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐.
- . **พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ต้นอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด, ๒๕๔๒.
- . **ภาษาไทยไชขาน เล่ม ๑ - ๘**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ต้นอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด, ๒๕๓๙.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **วัฒนธรรมกับการสร้างสังคมการเมืองประชาธิปไตย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๓๗.
- ธรรมปิฎก,พระ (ประยุทธ์ ปยุตโต). **วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๗.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.
- แสง มนวิฑูรและจำนงค์ ทองประเสริฐ (ผู้แปล). **ศรีมัทภควัทคีตา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕.
- Swearer, D.K. and Somporn Promta(eds.). **The State of Buddhist Studies in the World 1972-1977**. Bangkok : Center for Buddhist Studies, Chulalongkorn University, 2000.

Mulder, Niels. *Inside Thai Society : An Interpretation of Everyday Life*. 4 th., Bangkok :  
Editions Duangkamol, 1994.